

Бориченко К.В.

*аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРИЗНАЧЕННЯ І ВИПЛАТИ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

Відповідно до Конвенції МОП про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящих із сімейними обов'язками № 156, чоловіки і жінки повинні брати участь у сімейному житті на однаковому рівні, з чого можна зробити висновок про необхідність розподілу між ними сімейних обов'язків без ознак статевої дискримінації.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» також закріплює необхідність врахування органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями під час здійснення соціального захисту інтересів чоловіка та жінки; дискримінація особи за ознакою її статі під час здійснення соціального страхування, пенсійного забезпечення, виплати соціальних допомог не допускається.

Удосконалення нормативно-правової бази України у сфері призначення і виплати соціальних допомог сім'ям з дітьми потребує врахування гендерних аспектів законодавства, що дозволить максимально результативно та ефективно використовувати методи державного втручання у цю сферу суспільних відносин.

Питання призначення і виплати соціальних допомог сім'ям з дітьми регулюються великою кількістю нормативно-правових актів, зокрема, законами України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та ін., що пов'язано з численністю видів допомог, передбачених чинним законодавством. Однак основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», який спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення, проявом якого є закріплення гарантованого державою рівня матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей.

Беручи до уваги те, що в основу законодавства України у сфері призначення і виплати грошових допомог сім'ям з дітьми покладено право на отримання таких допомог, необхідно встановити ступінь забезпеченості реалізації зазначеного права для чоловіка і жінки.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на допомогу у зв'язку з вагітністю і пологами мають жінки, які не застраховані у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Закріплення за жінкою права на отримання зазначеного виду

допомогине викликає заперечень, оскільки її виплата за час однойменної відпустки сприяє збереженню та відновленню здоров'я жінки та її новонародженої дитини, так як саме в цей час їх інтереси неподільні.

Однак законодавством не врегульовано питання надання допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами у випадку смерті матері. До прийняття Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1751, питання призначення відповідної допомоги регулювалось Положенням про порядок призначення та виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженим спільним наказом Міністерства праці України, Міністерства соціального захисту населення України, Міністерства освіти України, Міністерства фінансів України 11.03.1993 р. № 04-800, яким була передбачена можливість отримання допомоги, що не була одержана матір'ю до дня її смерті, особою, яка перебувала у родинних відносинах з останньою та спільно з нею проживала або перебувала на її утриманні. Але до нового Порядку призначення і виплати відповідної допомоги зазначена норма не була перенесена, що фактично позбавляє особу, яка буде здійснювати догляд за новонародженою дитиною, права на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами, що носить дискримінаційний характер, у тому числі і гендерного спрямування, так як, у більшості випадків, самечоловік такої жінки (батько дитини) бере на себе обов'язок догляду за нею.

У зв'язку з цим, на нашу думку, до ст. 7 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», ст. 38 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», п. 3 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми доцільно внести зміни, передбачивши право чоловіка (особи, яка буде здійснювати догляд за новонародженою дитиною) на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами, що належала матері дитини та не була отримана нею до смерті, за умови, якщо він (вона) до смерті жінки перебував у родинних стосунках та/чи проживав спільно з нею, що дозволить залучити чоловіка до виховання дитини та підвищити його відповідальність у цій сфері. Розмір допомоги у такому випадку повинен визначатися залежно від тривалості допологової відпустки.

Дослідження норм, що регулюють порядок призначення і виплати допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами у випадку усиновлення дитини, свідчить про дотримання норм гендерної рівності чоловіка та жінки, так як право на таку допомогу мають особи, які усиновили або взяли під опіку дитину, що не позбавляє чоловіка права на отримання відповідної допомоги.

Ще однією з груп чоловіків, чиї права порушуються, є ті, хто самотійно виховує дітей. Патерналістські орієнтоване законодавство у сфері захисту материнства призводить до того, що чоловіки, які мають дітей та самотійно їх виховують, дискриміновані порівняно з одинокими матерями.

Так, розділом V-A Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачено такий вид допомоги, як державна допомога на дітей

одиноким матерям, що за своєю суттю носить дискримінаційний характер, оскільки не передбачає батька дитини в якості можливого суб'єкта отримання даного виду допомоги. Хоча, в той же час, варто зазначити, що у ряді статей даного розділу мова йде не лише про одну матір, а й про батька, який виховує дитину самостійно.

Спроба ліквідувати зазначене протиріччя була зроблена у 2012 р. з поданням проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівності прав одиноких матерів та одиноких батьків» № 10045, яким пропонувалося ряд норм законодавства після слів «одиноким матерям» доповнити словом «(батькам)», але зазначений законопроект був відкликаний 12.12.2012 р.

Відповідно до ст. 18-1 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на допомогу на дітей одиноким матерям мають одинокі матері (які не перебувають у шлюбі), одинокі усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини або документі про народження дитини, відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку органом державної реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновлювача) дитини, а також мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію.

Таким чином, законодавство не містить чіткого визначення ані поняття «одинока мати», ані «одинокий батько», замінюючи їх лише перерахуванням характеристик, яким вони повинні відповідати задля отримання відповідної допомоги.

Прогалина у законодавстві у сфері призначення і виплати допомоги на дітей одиноким матерям щодо визначення поняття останньої була ліквідована постановою Пленуму Верховного Суду України № 9 від 16.11.1992 р. «Про практику розгляду судами трудових спорів», у якій зазначено, що одинокою матір'ю є жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, або вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама.

Щодо поняття «одинокий батько», то його визначення відсутнє і до цього часу. Суттєві зміни у цій сфері відбулися у 2011р. з внесенням змін до ст. 143 Сімейного кодексу України, яка була доповнена нормою, згідно з якою батько, який не перебуває й шлюбі з матір'ю дитини, батьківство якого визначено у свідоцтві про народження дитини або визнано за рішенням суду набуває статусу одинокого. При цьому юридичне значення має як зареєстрований шлюб, так і фактичні шлюбні відносини.

Таким чином, на нашу думку, одиноким батьком доцільно визнавати чоловіка, який не перебуває у шлюбі, батьківство якого визнано за рішенням суду або визначено у свідоцтві про народження дитини, де запис про матір дитини відсутній або внесений в установленому законом порядку за вказівкою батька, вдівця або іншого чоловіка, який усиновив дитину, виховує і утримує її самостійно. Задля забезпечення гендерної рівності у сфері

призначення і виплати відповідної допомоги запропоноване визначення варто закріпити у ст. 18-1 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

На підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що в цілому нормативно-правові акти України у сфері призначення і виплати соціальних допомог сім'ям з дітьми відповідають вимогам щодо рівного ставлення до чоловіка і жінки під час здійснення їх соціального захисту. У той же час можна говорити про недостатню захищеність прав чоловіка у сфері призначення і виплати державної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами у випадку смерті матері, а також державної допомоги на дітей одиноким матерям, що свідчить про необхідність внесення відповідних змін до законодавства України шляхом приведення відповідних норм законодавства у відповідність до Конституції України, міжнародних актів, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків».